

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**AZ IDEGENSÉG ASPEKTUSAI RENATE WELSH
GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGI REGÉNYEIBEN**

Dankóné Kovács Réka

Témavezető: Dr. Balkányi Magdolna

DEBRECENI EGYETEM

Irodalomtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2009.

I. Az értekezés tárgya és célkitűzései

A dolgozat tárgya elsősorban Renate Welsh osztrák író nő gazdag életművéből kiválasztott gyermek- és ifjúsági irodalmi regények elemző ismertetése. A műelemzések legfőbb aspektusa a másság, az idegenség vizsgálatára irányul.

A disszertáció célja, hogy az elemzésekkel feltárja az elmúlt évtizedekben megszületett modern német nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalom bizonyos jellemző vonásait, valamint rámutasson Renate Welsh szerepére és helyére az irodalom említett ágának emancipálódási folyamatában. A témából adódó másik fontos cél itt: Renate Welsh műveinek, azaz az igényes, aktuális német nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalom helyzetének, helyének meghatározása, emancipációs folyamatának és modernizációjának bemutatása a széles spektrumú irodalom viszonylatában.

A témaválasztást az a tény indokolja, hogy Magyarországon a gyermek- és ifjúsági irodalom nem tartozik az irodalomtudomány kutatási területei közé, megítélésében még a pedagógiai szempont a meghatározó. Így a német nyelvű országokban¹ lezajlott fejlődés bemutatásával a dolgozat érdeklődést ébreszthet a gyermek- és ifjúsági irodalom iránt, ösztönzést adhat a magyarországi szemléletváltás elindításához, segítve ezzel a gyermekirodalom emancipációját.

Renate Welsh a realista gyermek- és ifjúsági irodalom egyik legjelentősebb képviselője. Neve jól ismert a német nyelvterületen kívül is. Az irodalom általa művelt ágának ún. paradigmaváltása idején, a 20. század hatvanas éveinek végén, hetvenes éveinek elején bontakozott ki az alkotói tevékenysége, amely negyven évet ölel fel. Az író nő mindegy hetven művet alkotott, amelyek sorában mind gyermek és ifjúsági művek, mind felnőtteknek szóló regények megtalálhatók.

Bár az átfogó Renate Welsh monográfia mindeddig még várat magára, az író nő ismertségét és elismertségét számtalan recenzió, értekezés, elemző ismertetés, szakdolgozat és disszertáció igazolja.

Itt kell megjegyezni, hogy Renate Welsh művei, bár tizenkét nyelven olvashatók, a magyar olvasóközönséghez még nem jutottak el, mert magyar fordításban még egy sem jelent meg közülük. Ezért a dolgozat azt is célul tűzi ki, hogy a germanisták érdeklődését felkeltve,

¹ Ez a dolgozat csak a német és osztrák vonatkozásban jeleníti meg az említett irodalmi ág fejlődési stádiumait; történelmi okokra hivatkozva nem kapcsolja ide a svájci alkotókat. Ennek megfelelően itt a „német nyelvterület” megjelölésbe Svájc nem tartozik bele.

fordításra ösztönözte őket, hozzájárulva ezzel Renate Welsh műveinek magyarországi recepciójához.

Témagazdagság, rendkívül sokirányú életanyag ábrázolása jellemzi Renate Welsh gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotásait is. A mindennapi élethelyzetek bemutatása mellett, mint a konfliktus a családban, az elszigeteltség, a betegség, az erőszak, megjelennek ezekben a művekben a történelmi témák is, a történelmi krízishelyzetek, a háborús gyermekkor.

Az idegenség, másság jelenségének ábrázolása markánsan meghatározza az író alkotásait, a másság motívuma szinte minden művében jelen van. Az *Ülkü, das fremde Mädchen. Erzählung und Dokumentation* [Ülkü, az idegen lány](1973) és a *Dieda oder Das fremde Kind* [Dieda avagy az idegen gyermek](2002) nemcsak írói pályafutásának kezdetén és egyik legutóbbi művében helyezi középpontba az idegenség jelenségét, hanem e két mű közé alkotásai nagy része is beilleszthető tematikailag. Renate Welsh különböző perspektívákból láttatja az idegenséget az itt elemzett művekben is. Váltogatja a pszichológiai, a szociológiai és a kultúrantropológiai nézőpontot, amikor az idegenséghez való viszonyulást vizsgálja a családon belül a generációk között, az egészséges és a beteg emberek vagy a különböző kultúrkörökből származó egyének körében.

A középpontba helyezett hét regény: *Johanna* [Johanna] (1979), *Besuch aus der Vergangenheit* [Látogató a múltból](1999), *Dieda oder Das fremde Kind* [Dieda avagy az idegen gyermek](2002), *Drachenflügel* [Sárkányszárnyak](1988), *Eine Hand zum Anfassen. Ein Briefroman* [Szorítsd meg a kezem] (1985), *Ülkü, das fremde Mädchen. Erzählung und Dokumentation* [Ülkü, az idegen lány](1973) és a *Spinat auf Rädern* [Spénót négy keréken](1991) keletkezése a hosszú írói alkotói pálya más- más időpontjához kapcsolódik; így a hét mű együtt áttekintést ad az egész írói életműről; állomásai ezek a regények Renate Welsh életének: nemcsak az idegenség-motívum köti össze őket.

A műelemzések középpontjába minden esetben az idegenség kategória kerül.

Jelen dolgozat szerzője elsőként vállalta, hogy didaktikai célkitűzések nélkül az idegenség aspektusából kiindulva, nyújt elemző értékelést Renate Welsh műveiről: a kultúratudományi megközelítés előtérbe helyezésével.

Ebbe az értelemben is újat ad ez a disszertáció.

Jelen tanulmány a fent vázolt koncepciónak megfelelően négy nagy egységre tagolódik. (Az előszó és az összefoglaló befejezés külön- külön egységet képez.)

Az első rész mutatja be az említett fejlődési- és emancipációs folyamatot és a kutatási tevékenységet, kiemelve az osztrák vonatkozásokat. Valamint felvázolja Renate Welsh alkotói tevékenységének, itt elemzett műveinek történeti háttérét.

Az másság, az idegenség fogalmának értelmezését, az idegenség alapvető típusainak ismertetését foglalja magában a tanulmány második része: mindegy előkészítve a harmadik, a legfontosabb rész irodalmi analíziseit.

A disszertáció kiemelt fejezetei a harmadik részben a regényelemzések mellett éttekintő képet nyújtanak az író műveinek motívumrendszeréről, az idegenség szerepéről ebben a rendszerben.

A dolgozat negyedik része foglalkozik az élet és a mű, az életrajz és az ábrázolt életanyag kapcsolódási pontjaival, új narratológiai szempontból megvilágítva Renate Welsh írói szándékának és az írás funkciójának az összefüggéseit.

II. Alkalmazott módszerek

A Renate Welsh életműből kiválasztott gyermek- és ifjúsági irodalmi szövegek elemzése áll a disszertáció középpontjában. Az elemzésekben elsősorban az idegenség három formája (Bernhard Waldenfels): a történeti, az interkulturális és az ún. radikális idegenség válik a vizsgálat tárgyává.

A *Johanna* [Johanna] és a *Besuch aus der Vergangenheit* [Látogató a múltból] c. ifjúsági regényekben és a *Dieda oder Das fremde Kind* [Dieda avagy az idegen gyermek] gyermekregényben a felszínre került múltbeli események tudatával, a történeti idegenséggel kell szembenéznük a hősöknek. Az *Ülkü, das fremde Mädchen* [Ülkü, az idegen lány] és a *Spinat auf Rädern* [Spenót négy keréken] c. művekben a kulturális másság, az interkulturális idegenség motívuma jelenik meg. A radikális idegenség: a halál és a betegség problematikája kerül a középpontba a *Drachenflügel* [Sárkányszárnyak] és az *Eine Hand zum Anfassen. Ein Briefroman* [Szorítsd meg a kezem] c. regényekben.

Az elemzésekben a tartalmi- tematikai és a hermeneutikai megközelítés mellett fontos helyet kap a művek esztétikai értékelése.

A műelemzések háttérét képezi itt annak a fejlődésnek a felvázolása, amely az utóbbi negyven év gyermek- és ifjúsági irodalmában, mind a művek, mind a róluk szóló diskurzus szintjén végbement. Az 1970-es évek elejétől mélyreható változások követhetők nyomon a gyermekek és fiatalok számára írt művekben. A kortárs írók, Kirsten Boie, Peter Härtling, Mirjam Pressler realista műveiben, amelyek gyakran társadalomkritikát is megfogalmazznak, a gyermekkor már nem idillikus. A gyermek és a felnőtt világa azonos, a jogok és a kötelességek is hasonlóak. Eltűntek a tabuként kezelt témák és tért nyertek a korábban csak a felnőtteknek szóló irodalomban használatos ábrázolási módok. Renate Welsh szövegeiben is tükröződik az említett modernizáció. Esztétikai szempontból ezek a művek megközelítik a felnőttirodalom színvonalát. Az ábrázolásmódjuk is modern, a hagyományos gyermekirodalmi művektől eltérő, láttatva ezzel a gyermek- és ifjúsági irodalom és a felnőttirodalom közötti határ átjárhatóságát, azaz a két terület egyenrangú voltát. Az irodalomtudományi diskurzusban a gyermek- és ifjúsági művek megítélésében az esztétikai szempont előtérbe helyezése járul hozzá a gyermekirodalom emancipálódáshoz. A fejlődési folyamat megjelenítéséhez Richard Bamberger, Hans-Heino Ewers, Malte Dahrendorf és Klaus Doderer elméleti munkái szolgáltattak alapot.

A művek vizsgálatában az idegenség aspektusa képezi az elemzési kategóriát. A 20. században lezajló gazdasági- társadalmi és kulturális változások idézték elő azt az értékválságot, amelynek következtében az idegenség, mint jelenség társadalmi problémává vált. Korunkban a másság, a különbözőség, az idegenség központi helyet foglalnak el a különböző tudományágak vizsgálódásai körében, így a kultúrtörténeti és az irodalomtudományi kutatásokban is. Az idegenség fontos motívummá vált a kortárs gyermek- és ifjúsági irodalomban is, gondoljunk itt pl. Kirsten Boie, Klaus Kordon, Christine Nöstlinger, Paul Maar, Monika Pelz, Renate Welsh műveire.

A másság, az idegenség fogalom meghatározásában, irodalmi megjelenítésének vizsgálatában releváns elméletekre épít a dolgozat. Az idegenség fogalmát Alois Wierlacher² elméletét követve, mint a másság interpretációját alkalmazza. Az elemzésekhez pedig Bernhard Waldenfels³ idegenség- kategóriái nyújtják a kiindulópontot.

² Wierlacher, Alois: *Kulturwissenschaftliche Xenologie*. In: Wierlacher, Alois (Hrsg.): *Kulturthema Fremdheit*. München: Iudicium, 1993, S. 62.

³ Waldenfels, Bernhard: *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden*. Bd. 1. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1997.

III. Eredmények

A dolgozat eredményei közül kiemelendő annak kifejtése, hogy a német nyelvterületen a gyermek- és ifjúsági irodalom esztétikai modernizációja révén az irodalomtudomány kutatási területévé vált. Ez a modernizációs folyamat két vonatkozásban ment végbe: az említett művek megformálásában és a nyitásban az előzetesen tabuként kezelt témák felé.

A vizsgálat rávilágít arra, hogy mind tematikai, mind esztétikai szempontból megközelítik a gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotások az ún. felnőttirodalmi műveket, azzal egyenrangúak. Az irodalomtudományi diskurzusban sem különböznek az alkotások megítélésének, értékelésének kategóriái az irodalom e két ágában.

A disszertáció az idegenség három fent említett formájának vizsgálatával (történeti, interkulturális és radikális) mintát ad az idegenség-motívum kifejtéséhez, elemző értékeléséhez. A *Johanna* [Johanna], a *Besuch aus der Vergangenheit* [Látogató a múltból] és a *Dieda oder Das fremde Kind* [Dieda avagy az idegen gyermek] c. regényekben szembetűnő a nyelvi megformálás sajátos funkciója. Ezek a művek nemcsak a fiatal generáció történeteszemléletét és szociális érzékenységét alakítják, hanem a felnőtteket is az átélt események tudatos újragondolására ösztönzik.

Az idegenség radikális formájával találkozik az olvasó a *Drachenflügel* [Sárkányszárnyak] és az *Eine Hand zum Anfassen. Ein Briefroman* [Szorítsd meg a kezem.] c. regényekben; a betegség és halál téma nagy kihívást jelent a felnőtteknek is, nemcsak a serdülő fiataloknak. Az utóbbi mű a gyermek nézőpontjából láttatja a radikális idegenséget, mint alapélményt. A levélregény forma külön értékelhető itt mint újdonság az ifjúsági irodalomban

A fenti műelemzések igazolják azt a feltevést, hogy Renate Welsh igényes, modern ifjúsági regényei az általános értelemben vett irodalmi alkotásokkal korrelálnak. Hiszen ezek a regények a tradicionális gyermekirodalmi művekkel ellentétben, nem leegyszerűsítve ábrázolják a világot, hanem azt komplexitásában mutatják be. Felkeltik a gyermekekben a valóságigényt, a valós élet tényeivel ismertetik meg őket. Ezek a művek a dinamikusságuk, a nyitottságuk és a több dimenziós jellegük révén is emancipálódnak. Renate Welsh regényei több befogadói réteghez fordulnak egyidejűleg, megszólítják a felnőtt olvasókat is, nemcsak a gyerekeket. A művek identifikációs lehetőségeket nyújtanak az idegenség problematika megértésére és egyéni feldolgozására; az ábrázolt konfliktusok továbbgondolása meghatározó élménnyé válhat a befogadók számára. A modern epika jellegzetes elbeszélői formáit

alkalmazva (gyakori perspektíva- és idősíkváltás, erőteljes szubjektivitás) Renate Welsh is aktivizálja az olvasót, bevonja az alkotói szerepkörbe.

A disszertáció a felsorolt eredmények bemutatásával hangsúlyozza, hogy Renate Welsh új minőséget képviselő regényeivel nagy mértékben hozzájárult a gyermek- és ifjúsági irodalom emancipációjához.

IV. A témához kapcsolódó megjelent publikációk:

1. *Renate Welsh műveinek üzenete a felnövekvő nemzedék számára*

In: *Tanulmányok*, Debrecen: KFRTKF, 2004, p. 96-102.

2. *Nőkről- nőktől- nemcsak nőknek (Írónők a kortárs osztrák irodalomban)*

In: *Tanulmányok*, Debrecen: KFRTKF, 2004, p. 102-110.

3. *Mädchen und Frauengestalten in den Werken von Renate Welsh*

In: *Kinderliteratur im Fremdsprachenunterricht*, Budapest: Trezor Kiadó, 2005, p.53-61.

4. *„Beszélni kell a beszélni nem tudók helyett” – Gondolatok a kortárs osztrák gyermekirodalomról*

In: *„Kulcs Európához” – Az idegen nyelvi és német nemzetiségi képzés a tanítóképzés elmúlt 15 évében*, Budapest: Trezor Kiadó, 2006, p.135-149.

5. *Das Fremde und das Andere in der Kinder- und Jugendliteratur – Fremdeheitsbewältigung in dem zeitgeschichtlichen Jugendroman „Besuch aus der Vergangenheit” von Renate Welsh*

In: *TRANS – Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften*, Wien: 2006.

6. *Kinder- und Jugendliteratur – Warum ein fremdes Kind?*

Entwicklungstendenzen in der deutschsprachigen Kinder- und Jugendliteratur nach 1968 und ihre Stellung im literaturwissenschaftlichen Diskurs

In: Gröller, Harald D./ Horváth, Andrea/ Loosen, Gert (Hg.): *Neue Reflexionen zur kulturwissenschaftlichen Literaturwissenschaft*. (Arbeiten zur deutschen Philologie, Band XXVIII, hg. von Tamás Lichtmann). Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, p.135-156.

7. *„Az írás igazolja helyemet a világban.” Renate Welsh írói portréja.*

In: *„Az írás igazolja helyemet a világban” Köszöntő könyv Renate Welsh 70. születésnapjára*

Hg. Kocsány Piroska. DE Hatvani István Szakkollégium Kiadványai 2.

DE Hatvani István Szakkollégium. Debrecen, 2007, p.9-33.

8. *Renate Welsh művei és a róla szóló írások*

In: „Az írás igazolja helyemet a világban” *Köszöntő könyv Renate Welsh 70. születésnapjára*

Hg. Kocsány Piroska. DE Hatvani István Szakkollégium Kiadványai 2.

DE Hatvani István Szakkollégium. Debrecen, 2007, p.35-40.